

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.32>

OBIEKTYWNE PRZYPISYWANIE WINY JAKO ZASADNICZY PROBLEM POCIĄGNIĘCIA DO ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ ZA NIEOSTROŻNY WSPÓŁDZIAŁ

Artur Babych

*aspirant Wydziału Badania Problematyki Prawa Karnego i Karnego Wykonawczego
Naukowo-Badawczego Instytutu Badań nad Problemami Przestępczości imienia Akademika V.V. Stashysa
(Charków, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-0614-1165
e-mail: arturbabych@rambler.ru*

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest badaniu aktualnych problemów pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za nieostrożne wyrządzenie szkody przez kilka podmiotów, tzw. nieostrożny współdział. Autor zwraca szczególną uwagę na potrzebę analizy procesu oskarżenia w aspekcie stosunku subiektywnego i obiektywnego przypisywania winy w przypadku nieostrożnych przestępstw karnych wysiłkiem kilku podmiotów. Stwierdzono, że krytyka obiektywnego oskarżenia jest zawiodła, a przypadki obiektywnego przypisywania winy nie są odosobnione. Autor koncentruje się na przykładach manifestacji obiektywnego oskarżenia przy nieostrożnym współdziału i przedstawia szczegółową analizę potrzeby uwzględnienia indywidualnych cech psychofizjologicznych, roli i wkładu każdego z uczestników nieostrożnego wyrządzenia szkody. Na podstawie analizy przepisów legislacyjnych i doktrynalnych autor podkreślił dominację obiektywnego początku w trakcie realizacji odpowiedzialności karnej za nieostrożny współdział. Nieuchronność istnienia takiego początku tłumaczy się właśnie celowością, która w tego typu sytuacjach przeważa nad ideą legalności, działając jako niezbędne kryterium wpływu karnego.

Słowa kluczowe: nieostrożny współdział, oskarżenie, obiektywne oskarżenie, nieostrożna wina.

OBJECTIVE GUILT AS AN ESSENTIAL PROBLEM OF CRIMINAL PROSECUTION FOR CARELESS CO-OPERATION

Artur Babych

*Postgraduate Student at the Department of Research of Problems of Criminal and Criminal-Executive Law
Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Ukrainian
Academy of Law Sciences (Kharkiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-0614-1165
e-mail: arturbabych@rambler.ru*

Abstract. The article is devoted to the study of current problems of criminal prosecution for negligent infliction of harm by several subjects, the so-called careless co-operation. The author pays special attention to the need to analyze an updated view of the incrimination process in terms of the ratio of subjective and objective guilt in the commission of negligent criminal offenses by the efforts of several entities. Criticism of objective incrimination has been found to be ineffective and cases of objective incrimination are not isolated. The author focuses on examples of objective incrimination in case of careless co-operation and provides a thorough analysis of the need to take into account the individual psycho-physiological qualities, role and contribution of each of the participants in the negligent infliction of harm. Based on the analysis of legislative and doctrinal provisions, the author emphasizes the dominance of the objective principle in the implementation of criminal liability for careless co-operation. The inevitability of the existence of such a principle is explained by the expediency, which in situations of this kind prevails over the idea of legality, acting as a necessary criterion of criminal law influence.

Key words: careless co-operation, incrimination, objective incrimination, negligent guilt.

ОБ'ЄКТИВНЕ ПОСТАВЛЕННЯ У ВИНУ ЯК СУТНІСНА ПРОБЛЕМА ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕОБЕРЕЖНЕ СПІВЗАПОДІЯННЯ

Артур Бабич

*аспірант відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України (Харків, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-0614-1165
e-mail: arturbabych@rambler.ru*

Анотація. Статтю присвячено дослідженню актуальних проблем притягнення до кримінальної відповідальності за необережне заподіяння шкоди кількома суб'єктами, так зване необережне співзаподіяння. Особлива увага

автором звертається на необхідність аналізу процесу інкримінування в аспекті співвідношення суб'єктивного та об'єктивного поставлення у вину під час учинення необережних кримінальних правопорушень зусиллями кількох суб'єктів. Установлено, що критика об'єктивного інкримінування є неспроможною і випадки об'єктивного поставлення у вину не є поодинокими. Автором зосереджено увагу на прикладах прояву об'єктивного інкримінування під час необережного співзаподіяння та надано ґрунтовний аналіз необхідності врахування індивідуальних психофізіологічних якостей, ролі і внеску кожного з учасників необережного спричинення шкоди. На підставі аналізу законодавчих та доктринальних положень автором підкреслено домінування об'єктивного начала у ході реалізації кримінальної відповідальності за необережне співзаподіяння. Неминучість існування такого начала пояснюється саме доцільністю, яка в ситуаціях подібного роду переважає над ідеєю законності, виступаючи необхідним критерієм кримінального-правового впливу.

Ключові слова: необережне співзаподіяння, інкримінування, об'єктивне інкримінування, необережна вина.

Вступ. Поняття «інкримінування», або «поставлення у вину», давно відоме науці і практиці. Його використовували вчені різних епох. Проте у сучасній кримінально-правовій науці його частіше за все використовують у словосполученнях «суб'єктивне інкримінування» або «об'єктивне інкримінування». Очевидно, що спільним для цих словосполучень, у яких ключовим є термін «інкримінування», є те, що особі, яка вчинила певне соціальне значиме діяння, щось пред'являється. Сьогодні проблема поставлення у вину у вітчизняному кримінальному праві постає достатньо гостро. При цьому окремі її аспекти, наприклад співвідношення суб'єктивного та об'єктивного начал, викликають значні протиріччя серед спеціалістів. Останнім часом у науковій спільноті навіть обговорюється питання про те, чи можливе суб'єктивне інкримінування у його чистому виді й як оцінювати ситуації, пов'язані з відходом від такого правила. Насамперед слід звернути увагу на те, що у правозастосовній практиці з оцінки необережної злочинної діяльності кількох суб'єктів існує чимало випадків, пов'язаних із виходом за рамки суб'єктивного поставлення у вину та необхідності реалізації кримінальної відповідальності на основі об'єктивних начал.

Загалом інкримінування – це проблема, яка актуальна не лише для юристів, а й для медиків, психологів, філософів. Вона знаходиться на стику окремих наук і може бути представлена як філософсько-психолого-правова проблема.

Проблемі співвідношення суб'єктивного та об'єктивного інкримінування, а також дослідженню питання притягнення до кримінальної відповідальності за необережне співзаподіяння в аспекті підстав та обсягу поставлення у провини присвячено чимало праць ще з початку XIX ст., проте фундаментальної праці з наведеного питання так і не було. Здебільшого до наведених проблем науковці торкалися під час висвітлення інших, більш узагальнених питань, наприклад співучасті чи вини. Водночас важливі аспекти теорії інкримінування під час необережного співзаподіяння були висвітлені у працях Д.А. Безбородова, Р.Р. Галіакбарова, М.С. Грінберга, В.В. Лунєєва, В.Є. Квашиса, М.Д. Шаргородського та ін. Своєю чергою, до питання суб'єктивного поставлення у вину частково зверталися М.В. Бавсун, О.С. Басенко, Р.В. Вереша, О.В. Спіфанова, В.О. Навроцький, В.В. Шаблістий та ін.

Мета цього дослідження полягає у висвітленні проблеми притягнення до відповідальності кількох суб'єктів за необережне спричинення шкоди в аспекті застосування принципу суб'єктивного інкримінування.

Основна частина. Сучасне кримінальне право визнає як основоположний принцип вини (винної відповідальності чи суб'єктивного ставлення у вину). Чинне кримінальне законодавство закріпило категоричне положення про недопустимість притягнення до кримінальної відповідальності без вини. Проте окремої норми у Кримінальному кодексі України цьому не присвячено, а відображене лише впливає зі змісту ст. ст. 2, 11, 23 КК України. Своєю чергою, Д.Г. Михайленко, об'єднуючи існуючі підходи до визначення об'єктивного ставлення у вину, робить висновок, що це притягнення особи до кримінальної відповідальності без установлення її вини або за невинне спричинення шкоди (Михайленко, 2012: 234).

Цікаво, що у цілому наведена тема є мало дослідженою, що більшою мірою зумовлено категоричною забороною притягнення до кримінальної відповідальності без вини. Однак поодинокі дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців все-таки акцентують увагу на реальності об'єктивного поставлення у вину, наголошуючи при цьому, що це зумовлено власне законодавством або практикою застосування. Зокрема, ученими наводяться та обґрунтовуються такі випадки об'єктивного поставлення у вину: випадки за застосування презумпції незнання законів не звільняє від кримінальної відповідальності (А.О. Тіллі, А.І. Марцев); випадки притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, склади яких містять бланкетні норми; випадки, коли певні ознаки злочину встановлює відповідна судова експертиза (П.А. Воробей); випадки, коли ознаки складу злочину є оціночними; випадки, коли особа підлягає відповідальності за надто віддалені у часі від злочинного діяння наслідки (Н.Ф. Кузнєцова, В.С. Комісаров); притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочин у стані сп'яніння, що викликало фактичну неосудність особи (М.В. Бавсун, С.В. Векленко, М.Б. Фаткулліна) тощо. Очевидно, що заперечувати реальність об'єктивного інкримінування не слід.

Загалом з аналізу наукової літератури та практики очевидна закономірність, що об'єктивне поставлення у вину на практиці достатньо часто допускалося за кримінальні правопорушення, вчинені з необережності. Соціальна дійсність давала і дає цьому чимало прикладів. На думку Р.Р. Галіакбарова, найбільш часто на практиці об'єктивне інкримінування проявляється під час учинення необережних злочинів (у тому числі автотранспортних), злочинів із подвійною формою вини, а інколи навіть під час учинення умисних злочинів

(Галиакбаров, 1997: 96). Тому не складно уявити, якою може бути оцінка діяльності кількох суб'єктів під час учинення необережного кримінального правопорушення.

Зрозуміло, що кожен із співзаподіювачів шкоди з необережності робить певний внесок у вчинення кримінального правопорушення і його оцінка є принципово важливою. Варто наголосити, що кожен із суб'єктів відповідає не лише за власні суспільно небезпечні дії (та/або бездіяльність) в силу того, що вони взаємопов'язані, а й за конкретні наслідки, до реалізації яких вони причетні. Саме тому всі учасники такої взаємопов'язаної діяльності мають понести відповідальність на рівних підставах і у відповідних межах. Однак суперечливість у розумінні взаємодії між окремими суб'єктами вчинення необережного кримінального правопорушення, своєю чергою, може призвести до певних складнощів у встановленні меж інкримінування діючим суб'єктам необережних наслідків їхньої діяльності.

Говорячи про межі поставлення у вину суб'єктові як учаснику співзаподіяння, слід урахувати, перш за все, характер та ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення, а також усвідомлення кожним з учасників діяння тих шкідливих змін, які відбуваються як у результаті його самостійних дій (бездіяльності), так і діянь інших учасників. При цьому межі інкримінування за необережного співзаподіяння як специфічному виду суспільно небезпечної діяльності мають певні особливості, які необхідно враховувати. Про них є значна кількість згадок у кримінально-правовій літературі. Так, достатньо навести ситуації, коли декілька осіб брали участь у діянні, але при цьому ознаки необережної вини вбачаються лише в одній з них, а інші діють невинно. Трапляються навіть випадки, коли спричинення злочинного наслідку відбувається з необережності належним суб'єктом разом з особами, які не є суб'єктами кримінальної відповідальності. У зв'язку з наведеним постає питання про оцінку вчиненого та чи можуть наведені обставини впливати на загальну суспільну небезпечність кримінального правопорушення. Також неординарними є ситуації, коли один з учасників діяння за незначного особистого внеску у загальний злочинний наслідок тим не менше виступає ініціатором або керівником злочинної діяльності, яка, будучи виконана сукупними зусиллями інших осіб, призвела до необережного злочинного результату. Окремі складнощі можуть виникнути за обставин, коли один із співзаподіювачів шкоди з необережності не володіє спеціальними знаннями, які вимагаються для здійснення діяльності, яку той вибрав. Трапляються навіть випадки, що жоден із винуватців події не володіє такими спеціальними знаннями чи навичками. Як наслідок, постає питання про правомірність під час визначення необережної вини суб'єктів опиратися на об'єктивний стандарт. Згадана ситуація в загальних рисах стосується здебільшого проблеми так званого злочинного невігластва або «спеціальної осудності», яка й донині абсолютно не є вирішеною і нормативно не врегульована.

Описувати всю різноманітність можливих прикладів та наукових поглядів через обмеженість обсягу статті недоцільно та й це не дасть конкретного вирішення проблеми, яка зводиться до правильного розуміння підстав та меж кримінальної відповідальності за необережне співзаподіяння, з чим часто стикаються правозастосовні органи і, власне, є дискусійним питанням у науці. У наведеному аспекті достатньо згадати думку О.В. Курсаєва, який, аналізуючи роботи інших учених в аспекті проблеми об'єктивного інкримінування за необережного співзаподіяння, дійшов висновку про наявність двох негативних тенденцій, які призводять до помилкового поставлення у вину: 1) надмірна переоцінка кримінально-правового значення характеру взаємопов'язаного чи спільного характеру вчиненого декількома суб'єктами необережного кримінального правопорушення (злочину) та поставлення у вину кожному учаснику дій інших осіб, які також потягнули за собою настання злочинного наслідку (за умови, що їхні дії не охоплювалися виною іншої особи); 2) так званий штучний розрив об'єктивного і суб'єктивного зв'язку між учасниками єдиного посягання, який породжує поставлення у вину кожному з них злочинного наслідку, якби вчиненого самостійно (Курсаєв, 2015: 179, 183).

Отже, випадки об'єктивного інкримінування за необережного заподіяння шкоди кількома суб'єктами не є поодинокими. Це, перш за все, пов'язано з відсутністю законодавчої регламентації конструкції необережного співзаподіяння. Також окреме місце в наведеній проблемі займає і правозастосовна практика, яка здебільшого намагається задовольнити суспільний резонанс і, умовно кажучи, покарати всіх причетних до події, як правило, не з'ясувавши всіх необхідних обставин, які мають значення для притягнення тих чи інших осіб до кримінальної відповідальності за вчинене.

Ураховуючи тенденції сучасної дійсності, критика об'єктивного поставлення у вину є неспроможною, оскільки вона спрямована не стільки проти відповідальності за невинне спричинення шкоди, а проти так званої колективної відповідальності про що було згадано вище. Проте слід зауважити, що ці явища не тотожні. Принаймні можна говорити, що колективна відповідальність – це певною мірою прояв об'єктивного інкримінування у широкому сенсі, тоді як вітчизняне кримінальне право трактує його у значно вузькому сенсі. Із погляду боротьби зі злочинністю таке об'єктивне інкримінування у широкому сенсі володіє значним потенціалом. Проте чи такий потенціал і надмірне допущення застосування об'єктивного поставлення у вину не стане основою для нехтування основоположними принципами законності та справедливості? Слід звернути увагу, що сучасний підхід до розуміння об'єктивного інкримінування змінився докорінно. Заборона об'єктивного інкримінування – це вже свого роду правова фікція, яка дає змогу примирити формалізм кримінального законодавства і багатогранність реального життя (Битко, 2009: 100). Як убачається, здебільшого йдеться про притягнення причетних осіб до конкретних наслідків, а не про переслідування неналежних суб'єктів кримінальної відповідальності, як в історичному минулому.

Варто погодитися із зауваженням, висловленим О.І. Парогом, що «...під час призначення покарання кожному з учасників необережного співзаподіяння враховується роль кожного із них і значення його дій (бездіяльності) для спричинення суспільно небезпечних наслідків» (Парог, 2002: 70). Таке рішення слід уважати корисним та необхідним для індивідуалізації кримінальної відповідальності співзаподіювачів і яке в подальшому становитиме основу диференціації їх відповідальності та є гарантією належного застосування міри кримінально-правової репресії.

Окрім вищенаведеного, для належного інкримінування також слід враховувати і певні особливості саме необережної вини як такої. Фактично є окремий проблемний аспект окреслення меж відповідальності взаємодії осіб на основі необережної вини. Так, у разі відповідальності за необережні кримінальні правопорушення особі ставляться у провину такі суспільно небезпечні наслідки її дій, настання яких вона не передбачала, хоча повинна була і могла їх передбачити, або передбачала, проте легковажно розраховувала на їх відвернення (ст. 25 КК України). Іншими словами, відповідальність настає за недостатню обачність, за невиконання вимог, які пред'являються у визначених умовах до даної особи з урахуванням його індивідуальних можливостей. Власне межі передбачення за необережності є достатньо звуженими. Посильно передбачити суспільно небезпечні наслідки лише власної необережності. А до чого можуть призвести зовні приєднуючі необережні діяння іншої особи, людині поки не надано осягнути з достатньою для кримінального права визначеністю за будь-якого напруження його свідомості та волі. Саме тому вважається, що встановлювати відповідальність за наслідки об'єктивно приєднуючої необережної поведінки іншої особи означає допускати об'єктивне інкримінування, карати особу за те, що вона не може передбачити і тим більше попередити. Навіть можна говорити, що необережність узагалі не дає змоги намітити визначені межі кримінальної відповідальності за об'єктивну пов'язану поведінку двох і більше осіб. Саме тому, враховуючи складність взаємодії між суб'єктами необережного співзаподіяння (особливо за наявності злочинної недбалості або у випадках зі спеціальною/професійною винуватістю), говорити про суб'єктивне інкримінування неможливо. Більше того, питання про відповідальність причетних осіб буде напряму залежати від чинників об'єктивного характеру, а особливо від того, чи могла та чи інша особа попередити настання злочинних наслідків. Фактично використання подібного критерію свідчить про те, що така відповідальність буде побудована на началах доцільності. Достатньо розглянути окремий приклад.

Так, за наявності на стороні співзаподіювачів вини у формі злочинної недбалості можуть бути певні особливості під час інкримінування. За загальним правилом недбалість характеризується відсутністю передбачення суспільно небезпечних наслідків, проте обов'язком і суб'єктивною можливістю їх передбачення. Проте якщо розглядати ситуації, де значна частка заподіяння шкоди з недбалості кількома суб'єктами була заподіяна у сфері професійної діяльності, то останні два критерії злочинної недбалості з огляду на специфічні навички суб'єктів трактують розширено, враховуючи покладені на певну особу посадові обов'язки. При цьому певну складність для кваліфікації необережного співзаподіяння становить установа критерію «повинен передбачати» критерію «передбачення», якщо воно є нормативним за своїм характером. Наявність нормативно встановленого обов'язку передбачення пов'язується зі змістом відповідного нормативного акта, і правозастосувач має установити загальний або конкретний характер порушених правил. Тим не менше іноді наголошують, що надмірна увага до нормативно встановленого обов'язку передбачення одночасно суперечить правовій природі необережності й є однією з причин ускладнення встановлення необережного співзаподіяння як юридично визначеного явища. Навіть М.С. Грінберг зазначає, що там, де наявний обов'язок, суди послідовно ставлять винуватцям упуцень об'єктивно випадкову шкоду (Грінберг, 2012: 470), тобто виходять з об'єктивного інкримінування. Із наведеного видно, що питання про притягнення співзаподіювачів до кримінальної відповідальності вирішується виходячи з практичної доцільності, але ніяк не з позиції психологічної теорії вини.

Існує твердження, що у разі коли суб'єкт був зобов'язаний і мав можливість передбачити настання суспільно небезпечних наслідків, відповідальність необхідна. Безпосередньо психічне ставлення особи, яка допустила порушення, що спричинило за собою наслідки, зазначені в кримінальному законодавстві, будуть меншою мірою хвилювати суд під час оцінки цих наслідків. Тому в даному разі необхідно вести мову про відповідальність, яка базується не на суб'єктивному, а на об'єктивному поставленні у вину. Саме так виглядає практичний бік даного питання, виходячи з якого і повинна вирішуватися проблема, яка розглядається.

Не варто забувати, що суб'єктивне інкримінування передбачає відповідальність лише за вчинення діяння під контролем свідомості і волі, тобто за наявності у особи психічного відношення до того, що вона робить, а також реальної можливості керувати своїми діями. Відсутність у винного здатності усвідомлювати власну поведінку не дає змоги говорити про наявність у нього свідомо-вольового відношення ні до самого діяння, ні тих самих наслідків, які можуть настати в результаті його вчинення. Водночас на практиці є сотні випадків, коли притягнення до кримінальної відповідальності за необережне спричинення шкоди кількома суб'єктами здійснюється без урахування їхніх індивідуальних психофізіологічних якостей, а то й за відсутності передбачення суспільно небезпечних наслідків власної бездіяльності. При цьому такі та інші обставини ніякою мірою не виключали кримінальну відповідальність. Однак говорити, що у такому разі реалізація заходів кримінальної репресії здійснюється на основі принципу суб'єктивного інкримінування, було б неправильним. Як зазначив В.В. Лунєєв, такому об'єктивному інкримінуванню сприяє оціночне презюмування деяких вольових та інтелектуальних моментів вини (Лунєєв, 1992: 60). З усього цього можна зробити висновок, що вина як обов'язкова ознака будь-якого кримінального правопорушення (злочину) не може бути зведена лише

до психічного відношення злочинця до свого діяння. Окрім психічного відношення суб'єкта, вина завжди включає соціально-правову оцінку ставлення винного до охоронюваних кримінальним законом цінностей (Флетчер, 1998: 244).

Висновки. Отже, об'єктивне інкримінування фактично зберігається у кримінальному праві і виконує функцію відновлення соціальної справедливості під час притягнення до кримінальної відповідальності за необережні злочини, вчинені кількома суб'єктами, які у тому числі потягнули істотну шкоду. Його, власне, і не слід уважати причиною порушення прав і свобод громадян. Безумовно, таке поставлення у вину має бути як можна більше обмежене рамками закону.

Слід також мати на увазі, що проблема притягнення до кримінальної відповідальності за необережне співзаподіяння прямо пов'язана з особливо дискусійними аспектами власне необережної вини, встановлення причинного зв'язку та взаємодії між суб'єктами необережного злочину. Установлено, що критерій «передбачення», якщо він має нормативний характер вираження, може суттєво ускладнити інкримінування тих чи інших обставин вчиненого винному. Застосування критерію неминучості під час притягнення до кримінальної відповідальності за необережне співзаподіяння не можна вважати коректним.

Незважаючи на всю парадоксальність об'єктивного інкримінування та його протиріччя принципу законності, воно виконує важливу роль у кримінально-правовому регулюванні. Усе-таки законодавець має прагнути до обмеження можливості застосування об'єктивного інкримінування, проте варто визнати, що реалізація чинного кримінального законодавства не може здійснюватися, керуючись винятково началами законності.

Список використаних джерел:

1. Михайленко Д.Г. Об'єктивне ставлення у вину в сучасному кримінальному праві. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу, м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р. Т. 2 / відп. за випуск. д-р. юрид. наук., проф. В.М. Дрьомін. Одеса : Фенікс, 2012. С. 234–237.
2. Галиакбаров Р.Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Саратов, 1997. 427 с.
3. Курсаев А.В. Неосторожное сопричинение в российском уголовном праве. Москва : Юрлитинформ, 2015. 280 с.
4. Бытко С.Ю. О допустимости и пределах объективного вменения в уголовном праве. *Современное право*. 2009. № 7. С. 99–103.
5. Рарог А.И. Уголовная ответственность за неосторожное сопричинение. *Уголовное право в XXI веке* : материалы междунар. науч. конф. на юрид. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова, 31 мая – 1 июня 2001 г. Москва : Леке Эст, 2002. С. 62–70.
6. Гринберг М.С. Уголовное право. Избранные труды / науч. ред. М.С. Фокин ; вступ. ст. Т.Ф. Ящук. Омск : Ом. гос. ун-т, 2012. 695 с.
7. Лунеев В.В. Предпосылки объективного вменения и принцип виновной ответственности. *Государство и право*. 1992. № 9. С. 54–62.
8. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. Москва : Юристъ, 1998. 512 с.

References:

1. Mikhailenko, D.G. (2012). Ob'ektivne stavlennia u vinu v suchasnomu kriminalnomu pravi [An objective attitude of guilt in modern criminal law]. *Pravove zhittia suchasnoï Ukraïni* : materialy Mizhnarodnoï naukovoi konferencii profesorsko-vikladatskogo skladu (Odesa, 20-21 kvitnia 2012 r.). T. 2 / vidp. za vipusk. d-r. iurid. nauk., prof. V. M. Dromin / Natsionalnii universitetu «Odeska iuridichna akademiia». Odesa : Feniks, pp. 234–237. [in Ukrainian].
2. Galiakbarov, R.R. (1997). Ugolovnoe pravo Rossiiskoi Federacii. Obshchaia chast [Criminal law of the Russian Federation. The general part]. Saratov, 427 p. [in Russian].
3. KursaeV, A.V. (2015). Neostorozhnoe soprichinenie v rossiiskom ugolovnom prave [Careless co-operation in Russian criminal law]. Moskva : Iurlitinform, 280 p. [in Russian].
4. Bytko, S.Iu. (2009). O dopustimosti i predelakh obektivnogo vmeneniia v ugolovnom prave [On the admissibility and limits of objective imputation in criminal law]. *Sovremennoe pravo*. № 7, pp. 99–103. [in Russian].
5. Rarog, A.I. (2002). Ugolovnaia otvetstvennost za neostorozhnoe soprichinenie [Criminal liability for careless co-operation]. *Ugolovnoe pravo v XXI veke* : materialy mezhdunar. nauch. konf. na iurid. fak. MGU im. M. V. Lomonosova, 31 maia – 1 iunია 2001 g. Moskva : Leke Est, pp. 62–70. [in Russian].
6. Grinberg, M.S. (2012). Ugolovnoe pravo. Izbrannye trudy [Criminal law. Selected works] ; nauch. red. M.S. Fokin ; [vstup. st. T.F. Iashchuk]. Omsk : Izd-vo Om. gos. un-ta, 695 p. [in Russian].
7. Luneev, V.V. (1992). Predposylki obektivnogo vmeneniia i printcip vinovnoi otvetstvennosti [Prerequisites for objective imputation and the principle of culpable liability]. *Gosudarstvo i pravo*. № 9, pp. 54–62. [in Russian].
8. Fletcher, Dzh., Naumov, A.V. (1998). Osnovnye kontseptcii sovremennogo ugolovnogo prava [Basic concepts of modern criminal law]. Moskva : Iurist, 512 p. [in Russian].